

The Moral Dimension of Interethnic Relations. The Moral Climate and the Role of Subjective Factor

The moral dimension of interethnic relations may bring to the fore important features of how social groups define their cohesion. On the basis of qualitative empirical data on a gypsy community, various comments are put forward, mainly with regard to specific moral values and their connection with economic and social patterns of life.

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE. CLIMATUL MORAL ȘI ROLUL FACTORULUI SUBIECTIV^{*)}

ELENA COBIANU

Morala și raporturile interetnice

Aspect mai puțin dezbatut în studiile de specialitate, dimensiunea morală a relațiilor interetnice se desprinde din investigație prin modul său specific care este, în fond, modul specific de existență al moralei: anume, unul profund implicat în economic, social, politic, cultural, în modul de viață, în calitatea și acțiunea individului, în relațiile interindividuale și de grup. Cu alte cuvinte, modul de a fi, am spune, "impur" al moralei, de a se constitui ca realitate spirituală, valorică, ce transcende individul și vizează binele, interesul colectivității, restrâns, sau generale, este, totodată, și particularitatea sa. Prin cerințele sale, ea reflectă stadiul, calitatea unui anume nivel de dezvoltare a societății, dar ea (morala) exprimă și cota aspirațiilor și idealurilor sale. Nu numai atât. Morala ca fapt de existență, ca moralitate practică este, și de-a lungul

^{*)} Capitol din raportul de cercetare la lucrarea de contract cu Fundația Soros Pentru o Societate Deschisă pe tema Etnia romilor în Municipiul Ploiești. Studiu monografic. Diagnoză și intervenție socială. Coordonatori Dr. Maria Ciobanu-Băcanu, Dr. Elena Ciobanu, Petruș Alexandrescu. Academia Română, Institutul de Sociologie, București, martie 1995, 250 p.

istoriei s-a dovedit a fi, deasemenea, un simptom al unor transformări viitoare.

Funcția moralei de reglementare a relațiilor sociale, interumane, funcția de control social, împreună cu o funcție similară ce vine dinspre juridic, capătă o deosebită semnificație actuală. Avertismentul pe care morala ca simptom îl aduce se referă la necesitatea revenirii societății actuale la **revigorarea** unor factori de conștiință care, alături de factorii de ordin economic, social, cultural, adică de strategii ce tin de politica vieții contribuie la ieșirea din ampla și complexa criză actuală.

Studiul de față se vrea mai degrabă o analiză calitativă a aspectului moral al relațiilor interetnice. Fără a neglijă importanța datelor statistice, vom insista pe analiza calitativă a dimensiunii morale, a fenomenului relațiilor interetnice, așa cum ni s-a dezvăluit acesta cu deosebire din activitatea de operator, din observațiile directe și din multiplele interviuri cu cele mai diverse persoane și personalități.

Deși nu concepem morala ca panaceu pentru rezolvarea problemelor sociale, economice, culturale etc., credem, totuși, că analiza din unghiul ei de vedere va face posibilă desprinderea unor soluții practice care, dacă nu sunt noi, în raport cu cele ce vor fi propuse de alte cercetări, mai mult ca sigur le vor confirma și întări.

Pornind de la datele chestionarelor considerăm că aprecierile privind trăsăturile pozitive și negative ale romilor, pe de o parte, ale românilor, pe de altă parte, privind propriile sentimente față de romi sau privind relațiile romi-români, ca și multiple alte probleme prezente în chestionare, cuprind răspunsuri care vizează mai mult sau mai puțin domeniul axiologic, cu deosebire acela privind valorile morale. Acceptând la modul axiomatic existența unor deosebiri de accent între moralele celor două comunități puse în discuție - de români și de romi - am admis că un fond valoric

comun, acela ce aparține de fondul valoric uman universal, face și a făcut posibilă, de-a lungul istoriei, conviețuirea românilor cu grupul etnic al romilor. În același timp, nu vom neglija faptul că secolele de robie și marginalizare a etniei romilor, ca și faptul de a fi majoritari al românilor au lăsat "urmele" lor valorice, evidente mai mult sau mai puțin în diverse momente, la ambele populații cercetate. Trecerea de la fostul rob la statutul de etnic fără teritoriu a Europei, la care aspiră astăzi romii prin reprezentanții lor în organismele europene, presupune o profundă schimbare, dacă nu chiar o adevarată revoluție, în concepțiile, mentalitățile și comportarea romilor.

În anii socialismului, măsurile privind egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, obligativitatea școlii, a muncii, îmbunătățirea condițiilor de viață prin alocarea de locuințe și modernizarea modului de viață au cuprins în bună măsură și pe romi, contribuind la sedentarizarea și schimbarea modului lor de viață, deci, la progresul lor civilizatoriu. Nu același lucru se poate spune, însă, de posibilitățile de circulație peste hotare și de a da expresie, în mod pregnant, specificul lor etnic. Îngrădirile în aceste direcții au fost resimțite ca restricții de seamă la dorul și nevoia lor de libertate, de mișcare, ca și de manifestare specifică printre celelalte etnii.

Schimbările în bine, atâtdeacă au fost în ultimii 50 de ani, nu au adus întreaga populație de romi la acel standard minim de existență. Mizeria fizică, socială și morala continuă să fie prezentă, iar în ultimii cinci ani chiar să-a accentuat în unele straturi ale ei. Un element fundamental pe care trebuie să-l aibă în vedere cercetătorul este **stratificarea foarte diversă** a acestei populații, începând cu acela situat cel mai jos pe scara posibilităților de trai, la limita de jos a sărăciei și încheind cu aceia care au atins opulență. Desigur, polarizarea caracterizează întreaga societate românească, dar sărăcia și sărăcirea iau forme și aspecte mai

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

grave și sordide în cazul romilor. Între dezavantajații vieții ce-și sporesc rândurile în zilele noastre, unii dintre romi sunt și mai dezavantajați.

Transformarea de optică în ceea ce privește integrarea în marșul progresului și civilizației lumii moderne a populației de romi presupune un efort colectiv: în primul rând, și cel mai important din partea ei însăși, în al doilea rând, din partea politiciei de stat a majorității și nu în ultimul rând, din partea unor organisme internaționale cu posibilități financiare.

Tripticul: să vrei, să știi, să poți se aplică foarte bine și în cazul romilor. Aceasta întrucât, credem noi, ieșirea lor din starea de defavorizații și dezavantajații ai vieții depinde în măsură hotărâtoare nu numai de știință și de posibilitatea reală de a-i scoate din acea stare, ci, mai ales, de voință și dorință lor de a se transforma, de a se instrui și califica profesional, în primul rând.

Mizeria morală, asociată cu mizeria fizică, nemunca, recurgerea la violență și furt, alcătuiesc un mod de viață care poate fi depășit, dacă poate fi depășit pe deplin, doar printr-un amplu și profund proces interior, de conștiință și voință în care să fie angajată întreaga populație, rolul liderilor, al mediatorilor din rândurile ei fiind dintre cele mai importante. Contribuția organelor de stat nu este mai puțin importantă, dar ea trebuie sustinută consistent și continuu prin efortul, dorința și voința colectivă a comunității romilor.

Problemele sociale ale romilor, în anumite puncte doar mai grav decât ale majorității populației românești, nu au culoare etnică și încercarea unor lideri romi de a le considera din această perspectivă este incorectă, nejustificată. Romii sunt o problemă oricât n-ar place formularea! - pentru că ei au multe și grave probleme sociale a căror rezolvare este de durată, după cum am văzut și constituie, nu de puține ori, obiectul unei discriminări pozitive.

În cercetarea de față ne-a interesat, deasemenea, în cadrul universului valoric moral, climatul de viață moral al relațiilor interetnice români-romi, ca o situație-cadru pe fondul căreia se dezvoltă acestea. Înțelegând prin climat de viață un fenomen psihosocial colectiv caracteristic relațiilor reciproce la nivel de societate sau de grup, care conține o atitudine subiectivă-pozitivă, indiferentă sau negativă - față de anumite scopuri și obiective ale societății sau grupului, evident, climatul, evident, climatul moral ca atitudine are reper valorile morale ale conviețuirii în general și ale societății noastre în special. Așa cum probează și cercetările, climatul este subiectivitate colectivă, conștiință colectivă, stare de spirit, atmosferă socială, respectiv, opinie publică ca proces interindividual.²

Din această perspectivă, vechimea de peste 15 ani în orașul Ploiești a trei sferturi din eșantionul de români investigați, din care (eșantion) 63% subiecți au locuința amplasată aproape sau relativ aproape de locuințele romilor constituie date edificatoare privind cunoașterea acestora și a relațiilor cu populația majoritară. Apreciind la modul general relațiile interetnice dintre români-romi, subiecții români, exprimă, într-o pondere de 54%, o stare de acceptare a romilor pe un continuum de aderență de la aprecierea de relații foarte bune (1 subiect) și bune (7,8) la aşa și aşa 45,7%. Fără a pune în discuție cincimea din eșantion care afirmă că nu poate aprecia, este de remarcat evaluarea ca rele și foarte rele a relațiilor dintre români și romi a mai mult de o treime din eșantion (39,1).

O cercetare mai în adâncime a situației arată că aproape o jumătate din subiecți (49,1%) se tem foarte mult că ar putea fi agresați pe stradă, iar procentul celor cărora le e frică este de 88%. La aceasta se adaugă teama de a fi furăți sau atacați în locuințe (80,21%) sau riscul de a umbla singuri pe stradă, din care cauză

78,6% din ei aşteaptă de la şcoală și serviciu copiii sau soția. Evident, conştiența colectivă a populației ploieștene stă sub semnul fricii, al unei serioase îngrijorări și aceasta cu atât mai mult cu cât, după opinia a 60% dintre subiecți, potențialii agresori ar fi în mod special romii.

Situată devine semnificativă și suficient de avertizatoare pentru atmosfera generală și starea de spirit a populației ploieștene dacă alăturăm aceste rezultate (39,1% dintre români apreciază relațiile ca fiind rele și foarte rele, 88% se tem de a fi agresați, 80,2% - trăiesc teama de a fi furăți sau atacați acasă, 78,6% aşteaptă pe cei mai slabii pentru a nu risca să fie singuri pe stradă) cu răspunsul a 37,3% din subiecți, după care e posibilă izbucnirea unor conflicte violente între români și romi în orașul Ploiești.

Climatul social și moral al relațiilor interetnice

Climatul general, stabilitatea lui, inclusiv climatul moral, au ca bază spiritul de toleranță, nevoia de liniște și bună conviețuire proprii majorității populației orașului, cuprinzând în aceasta și pe mulți romi, dar **agravarea** acestui climat, **tensionarea** lui sunt determinante, în cele mai multe cazuri, de acțiunile negative ale romilor. Cu alte cuvinte, cercetarea pare a atrage atenția asupra faptului că posibilitatea izbucnirii unor conflicte violente apare ca reacție la acțiuni care depășesc limitele firești ale răbdării, toleranței și suportabilității populației majoritar și, deci, depind hotărâtor de comportarea romilor. Investigarea sentimentelor românilor față de romi reflectă majoritar o atitudine de respingere (între 53-56%) atât față de cei din Ploiești cât și față de cei din țară, sentimente de presupus a avea originea în creșterea violenței și infracțiunilor romilor. Situația se prezintă

și mai grav când acceptarea romilor este admisă cât mai departe (70%), mai degrabă ca cetățean al țării sau în afara țării, decât ca membru de familie, prieten, vecin, coleg.

Afirmația privind violența și infracțiunile romilor s-a impus din discuțiile cu oamenii, din studiul presei, dar și din situația statistică pe care cercetătorii au primit-o de la organele de resort: poliție, procuratură, tribunal. Nu excludem ipoteza unei exagerări de percepție în această privință, dar aici subliniem că ea este consecința unei trăiri, a unei stări de spirit colective care caracterizează climatul de viață și moral al populației ploieștene. Exagerarea este produsă încă o dată în cazul evaluării populației de romi din Ploiești, atât a celei actuale, cât și a celei de peste un sfert de secol, desigur, urmată de consecință privind motivul de îngrijorare a celei mai mari părți (80%) din cei studiați în legătură cu eventuala creștere a numărului romilor.

În comunitatea ploieșteană aspectele cultural-artistice cu specific țigănesc intrunesc o relativă atracție. Astfel, dansul și muzica romilor plac puțin doar unei treimi din eșantion și nu plac deloc unei alte treimi a acestuia (34,5%). Spectacolul cu specific țigănesc deși e atractiv pentru mai mult de un sfert din subiecți (28%), el este respins de peste jumătate din eșantion (54,7%). Restaurantul cu taraf țigănesc, la diferență de câteva procente mai multe la acceptare (31,6%), cunoaște aceeași atitudine majoritară de respingere (52,8%).

Climatul psihosocial și moral din perspectiva relației interetnice în orașul Ploiești nu este animat nici de simpatie, nici de optimism ca valori. Acel grad de acceptare relativă a relațiilor români-romi care a apărut destul de puternic, - să retinem că cei care le-au caracterizat ca fiind așa și așa sunt 46% - a fost pe parcurs, cum s-a observat, adesea, corectat, tocmai pentru că întrebările impuneau concretizări ale acestor relații, iar concretizările

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

delimitau mai bine stările de spirit, atitudinile subiecților.

Din perspectiva lotului de romi, climatul moral capătă alte nuante. Aici, relațiile interetnice sunt caracterizate ca fiind foarte bune și bune aproape de jumătate dintre ei (49,5%), ceea ce este foarte departe de acel 8,1% al lotului de români. Conflictele între romi și români, în măsura în care au aflat despre ele, se datorează și romilor și românilor, consideră cei mai mulți dintre ei (28,2). Așa cum "se văd" relațiile interetnice dinspre romi, acestea sunt de la așa și așa la foarte bune pentru 90% dintre cei investigați, situație de satisfacție altfel diferită semnificativ de aceea a românilor la aceeași problemă. Considerăm răspunsul lor, sperăm fără teamă de a greși, ca o expresie la cunoscuta, deci și de ei recunoscuta toleranță a românilor dacă nu chiar mai mult - bunătatea. În schimb, aprecierea vinovaților de conflictele produse, amintește de forma de judecată proprie lor, cunoscută sub numele de *klis'*. Aici, principiul restaurării echilibrului social concret, respectiv a lua puțin din dreptatea unuia și a o da celuilalt, pentru ca ambii să fie mulțumiți și că, astfel, respectivul conflict să se stingă, a funcționat evident. Valoarea morală a acestui tip de judecată specifică comunității arhaice a romilor are semnificația sa pozitivă de ordin istoric, dar, transpusă în relațiile interetnice și în "contradicție flagrantă cu filosofia justiției moderne"⁴, acest fel de judecată poate prejudicia profund și de durată echilibrul comunitar mai larg.

Judecarea vinovaților în conflictele de la Bolintin, Kogălniceanu, Hădăreni și Băcu urmează aceeași logică (a Klisului) privind vina, deopotrivă, a românilor și romilor pentru cele mai multe din răspunsuri (29,1%).

Dacă încrederea este o valoare morală corespondentă a optimismului, iar acesta din urmă este un constituent esențial al climatului moral, putem afirma

că romii nu sunt optimiști nici în privința instituțiilor de stat, nici, cu deosebire, a atitudinii poliției față de romii infractori și românii infractori. Astfel, școala, biserică și armata răspund, prin menirea lor, încrederii pe care le-o acordă mareea majoritate a romilor (fiecare întrunind peste 83%), pe când, în ordine descreșătoare, celelalte instituții se situează astfel: judecătorie, parchet-procuratură, primărie, poliție, prefectură.

Ca organ cu care intră, mai întâi, în contact cei care atentează la lege, o încalcă, poliția este considerată de o bună parte din lotul romilor (48,5%) ca fiind mai dură față de romii care comit infracțiuni comparativ cu atitudinea mai îngăduitoare față de românii care comit infracțiuni. În același timp, este de reținut că un sfert din romi apreciază tratarea nediscriminatorie de către poliție a infractorilor, după cum n-a fost evitat nici răspunsul de mai îngăduitoare. Explicația acestei atitudini din urmă aveam să-o găsim, în mod deosebit în discuțiile cu mulți români, adesea revoltăți, fie de neintervenție la timp a poliției, fie de faptul că unii slujbași ai ei se lasă coruși. De altfel, au fost și romi care afirmau, nu arareori cu titlu de laudă, îngăduința unor polițiști, atrași de mita la care recurg romii pentru a-i "salva" pe semenii lor.

În sfârșit, o ultimă problemă pe care o menționăm ca aparținând aceluia "halou valoric" al climatului spiritual și moral, desigur, nu numai lui, este aceea a denumirii romilor - cu numele de rom sau tigan. Dacă ploieștenii chestionați consideră, în proporție de 53,9%, mai potrivit să li se spună romilor tigani (pentru termenul rom optând 18,7% și fiind indiferentă denumirea pentru 27,2%), romii sunt de părere, aproape o jumătate (47,6%), că termenul rom este mai nimerit pentru etnia lor, după cum alții (26,2%) își asumă în continuare denumirea de tigani, iar 21,4% dintre ei se raportează cu indiferență la propria denumire.

Climatul general, spiritual-moral al relațiilor interetnice români-romi din municipiul Ploiești dă expresie, în esență, unor relații istorice și actuale de acceptare reciprocă, de înțelegere și dialog între cele două populații, dar, în același timp, atrage atenția asupra unor puncte care, în condițiile neadaptării romilor la exigentele de conviețuire, pot deveni fierbinți. Împlinirea mai susținută a organelor de stat, a instituțiilor de drept în rezolvarea unor probleme socio-economice ale romilor, în aplicarea severă a legilor trebuie să se îmbine cu efortul interior al comunității romilor, cu dorința și voința sa de a ieși din marginalizare.

Domnia normelor de conviețuire civilizată decurge din adaptarea continuă a celor două etnii la exigentele valorilor morale de respect, cinste, corectitudine, respect al vieții, al proprietății, adevăr, bine, frumos, ca valori universale, dar, de asemenea, la exigentele unei vieți decente, în curățenie, lipsă de poluare sonnică, verbală etc.

Tratarea, oricât de sumară a problemei climatului de conviețuire români-romi în Ploiești, arată și de această dată că problemele romilor sunt în primul rând probleme de ordin social, economic și cultural, iar sursa incidenelor atunci când acestea apar, se află în deosebirea și decalajul dintre modul lor de viață și modul de viață al populației majoritare.

Valori ale universului etic al romilor

Istoria de secole de marginalizare a romilor este adânc imprimată în universul valoric al romilor, iar consecințele oprimării, discriminării lor, ca robi, sunt profunde și de lungă perspectivă pe plan subiectiv. Mai întâi, situației de diferențiere, de marginalizare impuse din

afară și s-au alăturat, ca reacții de supraviețuire, de adaptare la condițiile de viață, de obținere a toleranței din partea majoritarilor, atitudini, comportamente de acceptare a acestui statut inferior. Altfel spus, înjosirii impuse i-a urmat înjosirea liber consumată, recunoașterea lipsei de personalitate și cu aceasta refuzul de sine la respectul propriu și la propria demnitate.

Practica rugămintii insistente, a cerșitului, asociată cu veșminte neîngrijite, murdare, cu invocarea stării de foame, de frig, boală, săracie pentru a "înmuiu" sufletul și a-i se da ceva, face parte din acel cortegiu de atitudini și comportamente care au stat și stau încă la baza statutului negativ al romului, în raport cu ceilalți oameni. Într-o discuție, începută cu întrebarea «dacă îi iese ceva de aici», un Tânăr rom handicapă locomotor din Ploiești, (care și spunea "John" cu placere și care rostea câteva fraze chiar englezete, întrucât fusese pentru tratament în Anglia), căuta chiar să ne convingă, fără nici o umbră de jenă, că cerșitul său, deci apelul la milă și ajutor din partea celorlalți, este un câștig onest, fapt, de altfel, adevărat, făță de alternativa de a ataca sau lovi din cauza lipsei mijloacelor de existență. Ceea ce scăpa din vedere John, altfel destul de intelligent, era modul cum obținea ceea ce dorea, un mod sub demnitatea omului, dincolo de ceea ce impune respectul și prețuirea celorlalți semeni.

Ideea descoperirii demnității, a înlăturării stării de umilință pe care o presupune cerșitul își află spațiul real doar în muncă, în câștigarea surselor de existență prin efortul, activitatea într-un domeniu util al vieții sociale. Acum însă, îngustarea continuă a ofertelor de muncă, somajul în creștere par să constituie în impedimente reale ale angajării romilor, altfel, recalificați și puțini cu dorința de a munci, de a se angaja, aşa cum confirmă și cercetarea noastră (58,3% neangajați cu carte de muncă, iar 33% fără a fi încercat să se angajeze). Totuși, în măsura în care

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

apar locuri de muncă, discriminarea se produce doar din cauza neacalificării lor, ei fiind repartizați, cu preponderență, la salubritate, ecarisaj etc., respectiv la munci cu statut inferior.

Meserile practicate de-a lungul istoriei, de către romi - meserii tradiționale, multe dispărute azi - spoitori, căldărari, fierari, circari, ursari etc. - erau la fel de marginale ca cei ce le profesau și le aduceau un venit doar pentru a duce o viață în sărăcie și mizerie. Obținerea de resurse de existență fără muncă, prin speculă, înșelătorii, furturi sau cerșit completează spectrul mijloacelor de existență, aflate la marginea legalității și chiar ilegale, la marginea moralei și chiar imorale, la marginea demnității și onoarei și chiar nedemne și dezonorate. Ceea ce este grav, în privința acestora din urmă, este că ele sunt considerate firești, normale de către autorii lor, respectiv, că nu există conștiința caracterului lor deviant, infracțional, făcându-se uneori pesiuni în sensul iertării, "al închiderii ochilor" în fața lor, dat fiind că, în concepția lor, unele sunt doar mici infracțiuni, nu prea periculoase. Asemenea fapte aveau să fie confirmate și în discuțiile cu diversi subiecți. Schimbarea de mentalitate în acest domeniu este de așteptat să se producă și trebuie să se producă. Procesul va fi dificil, de durată, căci, cum am spune potrivit unui proverb tigănesc, "Un copil nu se naște cu dinți". Dar până la apariția "dinților" demnității, ai respectului și evaluării pozitive de către cei mai mulți dintre romi, un început trebuie găsit în munca onestă și în relațiile de respect reciproc, în măsuri concrete de educare interculturală.

Ne-a preocupat, în cercetarea de fată, să conturăm un tablou al valorilor ce alcătuiesc lumea lor de valori, pornind de la părerea romilor investigați asupra propriei etnii sub forma a trei caracteristici pozitive și a trei caracteristici negative. Se cerea, în fond, în formă esențializată, cel mai succint profil spiritual-moral alcătuit

din trei valori-calități pozitive și trei non-valori-trăsături negative. Spectrul valorilor menite să caracterizeze pe romi reprezintă, deasemenea, un model al perceptiei de sine al acestora, model care este, totodată, real și ideal.

O succintă analiză evidențiază că subiecții romi apreciază în primul rang, ca o trăsătură definitorie a etniei romilor, mai întâi, faptul de a fi buni meseriași, muncitori, harnici, disciplinați, serioși (23,3%); pe locul al doilea, au apărut calitățile sufletești ale etniei, care, în propria lor formulare, sunt: te legi la rană cu ei, de comitet, buni, sufleți, omeniști, frumoși în suflet, foarte darnici, mai buni ca români, înțeleğători, buni vecini (22,3%); pe locul al treilea, sunt trăsăturile care pun în valoare coeziunea, solidaritatea tradițională a romilor, sau, cum se exprimă er: săritori, se ajută între ei, uniți, solidari, iubesc copiii, nu se dușmănesc. În continuare, în același rang, sunt enumerate următoarele valori: (locul IV) - le place muzica, talenții, descurăcări, adaptabili, deștepti, buni comercianți, orgoliosi, cinstiți, modești, cumsecade, civilizați; (locul V) - distractivi, le place viața bună, le place luxul, sensibili; (locul VI) - respectați, curați, sociabili, sinceri; (locul VII) - patrioți, iubesc dreptatea, pacea.

Cum este evident, valorile, formulările și expresiile - valoare, de mai sus, alcătuiesc un profil spiritual - moral care, în ansamblu, este greu de susținut ca fiind caracteristic tuturor romilor, dar care, parțial, ar fi, deasemenea, dificil de combatut. Așa cum țineau adesea să precizeze subiecții, însușirile anunțate caracterizează pe unii dintre ei. Manifestându-se fie și sporadic în cadrul comunității de romi, deasemenea trăsături pozitive, pot constitui acel nucleu valoric de la care pornind să se înceapă punerea în aplicare a strategiilor și programelor de integrare socială, de recuperare a romilor pentru un mod de viață demn.

O privire atentă asupra valo-

rilor alcătind ierarhia menționată nu poate să nu remarcă un fapt oarecum contradictoriu anume punerea pe primul loc a valorilor privind munca la o populație asupra căreia planează stereotipul nemuncii. Faptul poate fi pus nu numai sub semnul aspirației spre această valoare - ceea ce este deja pozitiv, dar este de explicat prin realitatea lui în viața de toate zilele. Astfel, nu puține au fost cazurile când romii, dar, mai ales, românii, conducători de instituții, profesori, lideri sindicali au afirmat că atunci când romii muncesc, sunt harnici, serioși, iar când sunt meseriași, sunt foarte buni.

Nu au lipsit nici aprecierile potrivit cărora romii optează, de obicei, pentru munci ușoare. Am adăuga că aceste munci sunt, mai degrabă, marginale, inferioare sau secundare, cum erau cele tradiționale ale lor de fierar, armurier, șelar, potcovar etc.

În ceea ce privește influența muncii industriale asupra vieții de cetățean a romului, un lider sindical a ținut să sublinieze civismul sporit al acestuia, modul de a-și fi însușit disciplina muncii astfel încât aceasta a transgresat într-o mai mare disciplină a vieții, un respect față de cei din jur, o aliniere la normele de conviețuire, cu consecința de a fi la rândul său mai respectat decât ceilalți semeni romi.

Valorificarea potențelor de pricepere, hârnicie, îndemânare prin înființarea de ateliere, mici întreprinderi productive, pe meserii specifice lor, cu ajutorul primit din partea organelor puterii locale, pentru obținerea de spații de lucru, din partea liderilor romi pentru descooperirea și organizarea celor interesați în diverse meserii, prin facilitarea obținerii unor împrumuturi pentru investițiile necesare, ar putea constitui mijloace benefice schimbării stării sociale și economice a romilor.

Dar pentru aceasta este necesară o dublă mișcare de jos în sus și de sus în jos,

dinspre cei interesați să-și pună în lucru calitățile profesionale și dinspre cei chemați să le acorde asistență de la nivelurile superioare. Contându-se pe celelalte trăsături ale lor: bunătatea, omenia, solidaritatea, spiritul de întrajutorare este de presupus că punerea în valoare a modului lor de a fi - cum singuri se prezintau, descurcăreți, ușor adaptabili la situații noi, deștepți și buni comercianți, ar putea avea șanse de reușită în cazul unei acțiuni organizatorice de tipul firmă comercială, atelier de producție, mică întreprindere etc. Recunoscând aceste calități ale romilor, un român le adăuga curajul, spiritul lor de inițiativă mai ridicat decât al românilor, rămasită, consideră el, a vremilor de nomadism, de libertate neîngrădită, a spiritului de aventură, dar, nu de puține ori și expresia inculturii.

Problema esențială, în cazul romilor, este a celor situații pe treapta cea mai de jos a săraciei, a mizerie fizice și morale pentru care pare că a dispărut orice șansă de salvare, de aducere spre civilizație și viață decentă. La acest nivel trebuie să se acționeze folosindu-se toate resursele valorice morale ale etniei, cu deosebire ale celor dezvoltăți și evoluati din cadrul acesteia, căci aici este și cel mai dificil, dat fiind că cei rămași la acest nivel se confundă cu acest mod de trai subuman, nu gândesc o posibilă ieșire din el. "Gândul emancipării este deja o emancipare", spunea un autor, iar inexistența lui este simptomatică pentru starea de înapoiere a acestor romi.

Încurajarea manifestărilor artistice specifice etniei romilor, având în vedere sensibilitatea artistică, muzicală, de dansatori a acestora, așa cum și-o recunosc ei însăși și cum le-o recunosc cei din afara lor, ar avea ca rezultat nu numai îmbogățirea propriilor posibilități de expresie etnică, dar sporirea comunicării interculturale și a diversității valorice în cadrul culturii naționale și nu numai.

O vizită la Școala populară de artă

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

Nicolae Iorga din Ploiești, secția coregrafie, (profesoară Aurora Beatrice Petre), confirma interesul unor fiice de romi pentru această specialitate, efortul de a se situa cât mai bine în ierarhia performanțelor clasei respective. Organizarea de festivaluri de muzică și dans tigănesc ar contribui la mai buna cunoaștere a romilor, a culturii lor artistice, ar lărgi comunicarea interetnică, ar îngusta realitatea aceluia stereotip, existent chiar în Europa și în lume, potrivit căruia, muzica, dansul tiganilor sunt ușor acceptate, dar nu și tiganii însăși.

Analiza în rangul al doilea evidențiază noi accente în dispoziția ierarhiei valorice. Astfel, trăsătura întrajutorării, a unității și solidarității de grup trece pe locul întâi, urmată de aprecierea cinstei, modestiei și abia în al treilea rând reapare aprecierea de meseriași buni, harnici și serioși. Această reorientare a proprietăților valorice este semnificativă pentru locul acordat solidarității, unității și întrajutorării ca valori tradiționale care au contribuit, de-a lungul istoriei, la menținerea și supraviețuirea grupului etnic. Pentru romi, întrajutorarea "fără întoarcere" sau "din umbră", cum se exprimă ei, atât la bucurie cât și la necaz este axiomatică. Menționăm, în acest context, cazul unui rom întărit care, după propria-i mărturisire, își "grațiase" de Anul nou fiind de sute de mii de lei datorii. Relativ la generozitatea lor, ni s-a menționat obiceiul că dacă te află în casă ca musafir, dacă gazdele te invită la masă și tu refuzi invitația să mănânci, atunci ești rugat să pleci. "Pe masă, se pune tot, această intră în noblețea sufletului", ni s-a specificat.

Corelația aceleiași percepții de sine a romilor cu sexul relevă rămânerea pe locul întâi a aprecierii privind profesionalismul de meseriași al romilor, atât de către bărbați, cât și de către femei, iar corelația cu vîrstă aduce, cu deosebire, o alternare între locul întâi și al doilea a valorilor profesionalismului și sensibilității

sufletești ale romilor pentru cele patru grupe de vîrstă. Corelația calităților pozitive cu pregătirea școlară nu schimbă decât ordinea primelor trei valori apărute în rangul întâi al eșantionului.

Din discuțiile cu romii care făceau comerț, a reieșit interesul lor pentru înscrierea, am spune, în normele codului comerciantului în care cinstea, corectitudinea, loialitatea sunt esențiale.

Preocuparea lor pentru religie, majoritatea fiind ortodocși, s-a distins, de asemenea, cu un accent deosebit. Ceea ce nu este favorabil pentru biserică ortodoxă este faptul că unii romi se consideră oarecum neglijati, îndepărându-se de ea și preferând alte culte, mai atente cu ei, unele (evangeliștii după afirmațiile lor) cu o predică al cărei conținut este mai apropiat de sufletul lor și care li se potrivește mai bine. Aceeași nemulțumire o exprimă și un director de școală cu copii în majoritate de tigani, din cartierul Mimiș, care aștepta de mult o colaborare cu preotul pentru o mai bună educare a copiilor și o mai bună conlucrare cu familiile lor.

La același domeniu al sensibilității mai deosebite a romilor, amintim puternicele sentimente pentru familie, pentru copii și între soți. Este un loc comun informația despre iubirea de către rom a copiilor, despre respectul pe care-l impune acestora și despre cum îl apără în caz de nevoie. Așa cum afirmă un român, un rom poate să-si admonesteze și să-si bată copilul, nu se întâmplă nimic, pentru că e copilul lui, dar, dacă acesta este numai ușor atins de un român, apare imediat scandalul. Sau, așa cum observa un alt interlocutor român, în familie, un rom își poate omori copilul, dar în afară, omoară pentru el. La fel, între soți, dincolo de neînțelegерile și certurile curente, cunoscute sub numele de "tiganie", puternicele sentimente reciproce caracterizează, după afirmațiile lor, viața de familie. În acest context, ne-a fost menționată și pedeapsa ce ar aștepta pe o soție infidelă: tăierea nasului. De observat

că afirmația o făcea un rom care se lăuda cu unele mici infidelități.

Modelul pozitiv al imaginii romului, oricăr de aproxiativ, în plus sau în minus, față de cel real, rămâne, deocamdată, un reper, singurul reper pentru populația de romi cercetată.

Percepția de sine pozitivă a romilor relevă o relativă bună cunoaștere și apreciere de sine a acestora, fapt confirmat și de constanța cu care ei au optat pentru cele trei calități - valoare analizate - profesionalism, sensibilitate sufletească, solidaritate, întrajutorare - valori ce par a structura hotărâtor profilul spiritual-moral al etniei romilor.

Imaginea de ansamblu a grupului de romi este completată de răspunsurile date de către aceștia și de către români la cererea din chestionar privind menționarea a trei caracteristici negative ale romilor. La această problemă s-a obținut, din partea celor chestionați, dar nu numai a lor, un larg spectru valoric negativ. Nonvalorile enunțate ca fiind caracterizante pentru romi reprezintă, în spațiul real al existenței, trăsături de personalitate, comportamente, atitudini, forme de expresie lingvistică, stil de viață, toate cu semnul negativ.

În percepția de sine negativă a romilor, apar (în rangul întâi) cu ponderile cele mai mari pe eșantion: 1) răzbunători, violenti, răi, puțin maleabili, impulsivi, rău-voitori, agrisivi la jignire (18,4%) P; 2) criminali, sălbatici, își dau în cap, hoți, fură și sparg (14,6%); 3) bețivi, scandalagii din cauza neajunsurilor, brutali (13,6%). Dincolo de primele trei locuri, în ordine descrescătoare, au apărut: 4) necinstiți, invidioși, imorali, n-au caracter, se dușmănesc, leneși și puturoși (6,8%); 5) rudimentari, mai puțin dezvoltăți, nu știu carte, nu-și dau copiii la școală, au mulți copii (3,9%); 6) limbaj vulgar, urât, înjură, obraznici, nerespectuoși, prea orgolioși, inadaptabili în societate, în societatea civilă (2,9%); 7) neîngrijiti ca igienă, necivilizați, mizerabili (1,9%). După cum

se poate observa, scara nonvalorilor se întinde de la resentimente și violență, de la capacitatea de a suprima viață și betje, asociată cu brutalitate și fapte reprobabile, la trăsături negative de personalitate, la recunoașterea rudimentarismului lor, corelat cu starea de înapoiere, cu neștiință de carte.

Tabloul exprimă o situație foarte gravă, iar o coroborare cu datele și starea contraventiilor, a infracțiunilor celor mai diverse, a crimei organizate adaugă tabloului inițial accente și mai sumbre. După 1990, se cunoaște, a sporit delincvența, infracționalitatea, crima în întreaga societate românească și mai larg, nu numai la noi, dar analiza autorilor acestor acțiuni antisociale și neumane, atestă că printre aceștia, numărul romilor este crescut. După părerea noastră, cauza acestui fenomen nu este originea etnică, respectiv faptul că ei sunt romi, ci faptul că modul de viață marginalizat, subcultura sărăciei cronice, a lipsei de educație alcătuiesc acele condiții care favorizează comportamentul lor infracțional.

Portretul negativ al romilor, așa cum l-au conturat ei însăși, exprimă o bună și realistă cunoaștere de sine, dar și un simț autocritic, la care, poate, cercetatorul s-ar fi așteptat mai puțin din partea populației cercetate. Punerea pe primul loc între defecte a răzbunării face parte, după părerea noastră, din același mod de a-și face dreptate, specific lor, potrivit klisului și ocolind organele justiției. Răzbunarea, atunci când nu este imediată, este o răzbunare care poate fi transmisă din generație în generație, ca un fel de moștenire "negativă", cum o numea un interlocutor român.

Asocierea crimei (în ultima perioadă, a crimei organizate, potrivit datelor de la organele de resort) cu hoția, furtul (la fel de organizat și tot mai calificat) decurge din acea socializare negativă, rod al unui mediu educativ negativ, racordat la nonvalorile delinc-

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

venței și infracțiunii. Slăbirea autorității organelor de drept, după decembrie 1989, îmbinată cu creșterea democrației și libertății, ambele adesea greșit înțelese, ca fiind fără margini, au dus la o creștere a delictelor și, corespunzător, la o sporire a incidentelor, inclusiv a celor interetnice. Așa cum recunoștea o slovacă din etnia romilor, "Oamenii testează limitele a ceea ce e permisibil. Dacă statul nu intervine, atunci aceasta duce la o escaladare". Iar printre cei care încearcă limitele permisibilului romii par a avea întâietatea.

Referindu-ne la aceeași imagine negativă a etniei romilor, vom remarcă notele care deosebesc percepția de sine de perceperea de către ceilalți, în cazul nostru, de către români. Deosebirile stigmatizează diferențele de mod de viață, de comportament, astfel că trăsăturile negative principale relevante de român sunt: 1) criminali, tâlhari, hoți, escroci, delincvenți; 2) răzbunători, pătimăși, răi, egoiști, agresivi, violenti, bețivi, scandalagii, huligani; 3) leneși, refractari la muncă, paraziți sociali, lipsiți de simțul datoriei.

O comparație cu primele trei caracteristici negative semnalate de romi evidențiază că românilor li s-au impus, în primul rând, acele trăsături negative care, trecute în act de comportament, înseamnă atentat la viața și bunurile individului. Evident, prin gravitatea lor, acestea depășesc cadrul moralei și trec în acela al dreptului, unde sanctiunea este pe măsura faptei. Răzbunarea și cortegiul celorlalte nonvalori au atins cote înalte și în opinile eșantionului de români, ceea ce confirmă odată mai mult faptul că ele caracterizează etnia romilor. În sfârșit, a treia caracteristică adusă în față în primele trei doar de către români privește atitudinea lor negativă față de muncă. Din discuțiile cu mulți români a reieșit că viața la limitele subzistenței, proprie multor familii de romi, se datorează nemuncii sau muncii sporadice a membrilor acestora.

Limbajul frumos, cult, educat

constituie o notă distinctivă a gradului de instruire, de civilizație atins de o persoană. Condamnarea limbajului arăt și vulgar, a nepoliteții romilor s-a impus multor subiecți români în rangul al doilea al analizei eșantionului. Ieșirea romilor din reculul social, cultural trebuie să aibă și va avea drept componentă cultivarea limbajului, cel puțin pentru aceia care vor atinge un astfel de nivel de școlarizare, încât profesia, integrarea într-un grup social orientat valoric pozitiv să le influențeze comportarea, să contribuie la "cioplirea", la "cizelarea" limbajului, la raportarea politicoasă, civilizată față de ceilalți. Condamnarea vulgarității, prezentă, de altfel, și în răspunsurile romilor, are în vedere, la români, acel efect nefast al acesteia asupra copiilor și tinerilor. În acest sens, un cadru didactic vorbea despre "tiganizarea" limbajului multor elevi, alternativă mult mai atractivă pentru aceștia, decât rafinarea limbajului prin lectură și cultură.

Din multitudinea aspectelor cu implicații morale cuprinse în chestionar mai reținem atenția, cu câteva remarcări, asupra condiției orale a femeii în etnia romilor. În afară de puținele cazuri, dar existente totuși, în care femeile fac comerț alături de soții lor, fie călătorind peste hotare pentru a aduce marfa, fie în magazinele care le aparțin, majoritatea celorlalte femei au o viață grea, mai grea decât a bărbaților. Într-o stare generală de neemancipare, de mizerie socială, femeia-rom este și mai puțin emancipată și mai încărcată de nevoi.

În relațiile din familie, locul întâi al bărbatului în luarea deciziilor nu este disputat în 80% din familii ("La mine în casă cântă cocoșul", afirma, plin de sine, un rom). Dreptul la cuvânt, măcar la un "da" în fața familiei largite sau a ofițerului stării civile, se pare că l-au avut și femeile, dacă este luat în considerație acel 67% potrivit căruia în alegerea partenerului au hotărât singuri.

În cazul femeilor despărțite de concubini sau al acelora divorțate, dificultatea întreținerii copiilor este și mai mare, cu atât mai mult cu cât cele mai multe neangajate sunt tot în rândurile femeilor. Asistența acestor familii, pe cât este posibil, din partea organizațiilor de romi, a puterii locale, ar fi beneficiu ușurării condiției lor grele de viață. În cursul discuțiilor, am remarcat, în câteva cazuri, puterea morală cu care femeile își asumă responsabilitatea creșterii copiilor în lipsa oricărui ajutor din partea foștilor soți, sau a celor arestați.

În familie, femeile sunt respectate de soți, după aprecierea multor subiecți - femei și bărbați romi - dar tot ele pot fi și sunt, deasemenea, bătute, bătaia fiind un "fundal" obișnuit al vieții lor.

Cercetarea a evidențiat o puternică aspirație de integrare pe care au exprimat-o în opinioile lor, 91,3% dintre romi care nu s-ar împotrivi la căsătoria unui membru al familiei cu un român sau o româncă. Din curiozitate științifică am vizitat o familie de romi în care cei patru băieți erau căsătoriți cu românce. Numai unul părăsise casa părintească (apartament de bloc cu patru camere) și aceasta după ce părinții - comercianți chiar dinainte de 1989 -, i-au dat un apartament cu tot confortul asemănător aceluia din casa părintească. Ceilalți trei, rămași cu părinții, își așteptau rândul la a lî se face case, fiind cu toții, cu soții cu tot, angajați la magazinele tatălui.

Ordinea din apartament, curătenia și confortul consonau cu buna înțelegere exprimată de toți membrii familiei. Tatăl, vorbind despre îndărătnicia unor romi în a fi aduși la civilizație este convins că "sunt oameni pe care nu-i scoți din «coaja» lor". Pe nurori, când ne-a vorbit prima dată de

ele, le-a numit "fetele mele frumoase". Într-adevăr, trei românce frumoase se căsătoriseră cu trei romi frumoși. În ceea ce privește relația soț-soție, tatăl băieților avea un principiu de viață pe care îl transmitea și fiilor, anume: că o femeie frumoasă îmbătrânește frumos, dacă are un soț care se îngrijește de ea, o respectă, o protejează. Iar soția, stăpâna casei, confirma aceasta.

Deși spațiul era insuficient, totuși, respectul, înțelegerea, relațiile sufletești între tineri, între ei și părinți păreau a domni în această familie. Bunăstarea, confortul se asociaseră, în concepția părinților, cu grija pentru educarea copiilor, pentru calificarea lor, deși acum făcea comerț. Pentru ei, condiția mizeră a romilor nu există, dar bărbatul - tată, continua să se intereseze de găsirea unor posibilități de ajutorare a celorlalți coetnici. Aici, condiția morală a femeii era aceea a femeii civilizate.

La acest final de paragraf și de capitol, repetăm: problema romilor este o problemă socială și nu etnică, iar rezolvarea ei depinde de dezvoltarea economico-socială a întregii țări, chiar în condițiile aplicării unei anumite discriminări pozitive care ar regla unele inegalități reale în favoarea romilor dezavantajați.

Referitor la universul valoric al etniei romilor, acesta este un mozaic, un caleidoscop care trebuie valorificat din perspectiva acelor valori pozitive care caracterizează etnia și cărora să li se adauge, printr-o răbdătoare și de durată activitate, muncă și educație, valorile modernității lumii contemporane.

DIMENSIUNEA MORALĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

Note și bibliografie

1. Georgeta Dan Spanoiu, *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*, Editura Academiei RSR, 1971.
 2. Jean Stoetzel, *Opinia publică și informare colectivă*, în *Sociologia franceză contemporană*, E.P. București, 1971.
 3. Tiganii. Între ignorare și îngrijorare, coordonatori Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, Editura Alternative, 1993, p.32.
 4. Ibidem.
 5. O. Drom, *Magazine for and about Roma and Sinti in Europe*, Special English-language edition, sept. 1994, p. 11.